

Teacher's communicative skills

Student of Termez State Pedagogical Institute

Avazova Jasmina

Annotation: This paper examines communicative ability and its role in pedagogical activity. Communicative ability is interpreted as an important factor that ensures effective communication between the teacher and the student in the pedagogical process. The study analyzes the main components of communicative ability, such as the ability to understand an individual, self-awareness, and the ability to correctly assess communication situations.

Keywords: Communication culture, interpersonal relationships, pedagogical cooperation, social interaction, personal development, self-analysis, the process of self-awareness, the concept of the personal "I", mechanisms of educational influence, demands and discipline, goal orientation (perspective), positive encouragement, educational punishment, collective opinion.

O'qituvchining kommunikativ qobiliyati

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Avazova Jasmina

Annotatsiya: Mazkur ishda kommunikativ qobiliyat va uning pedagogik faoliyatdagi o'rni yoritib berilgan. Kommunikativ qobiliyat pedagogik jarayonda o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi samarali muloqotni ta'minlovchi muhim omil sifatida talqin etiladi. Unda shaxsni tushuna olish, o'z-o'zini anglash hamda muloqot vaziyatini to'g'ri baholay bilish kabi kommunikativ qobiliyatlarning asosiy tarkibiy qismlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Muloqot madaniyati, shaxslararo munosabat, pedagogik hamkorlik, ijtimoiy o'zaro ta'sir, shaxs kamoloti, o'zini tahlil qilish, o'zini anglash jarayoni, shaxsiy "Men" tasavvuri, tarbiyaviy ta'sir mexanizmlari, talab va intizom, maqsadga yo'naltirish (istiqbol), ijobiy rag'bat, tarbiyaviy jazo, jamoa fikri.

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

Bugungi kunda mustaqil respublikamiz dunyo hamjamiyati tomonidan tan olinayotgan ekan, uning kelgusidagi rivoji, gullab-yashnashi bugungi kun yoshlariga bog'liqdir. Demak, bugungi yoshlar har tomonlama rivojlangan, o'ziga, boshqa insonga, jamiyatga, tabiatga va mehnatga o'z to'g'ri munosabatini bildiradi oladigan, mustaqil faoliyat ko'rsata oladigan, ijodkor, tashabbuskor va tadbirkor bo'lmog'i lozim. O'quvchida ana shu xususiyatlarning rivojlanishi so'zsiz o'qituvchiga, uning o'quv-tarbiya jarayonini to'g'ri boshqara olishiga va o'quvchilar bilan o'rnatadi oladigan muomala va munosabatlariga bog'liq.

Kommunikativ qobiliyat - bu pedagogik o'zaro harakat sohasida maxsus ko'rinishga ega bo'lgan muloqotga qobiliyatlilikdir. Psixologik adabiyotlarda kommunikativ qobiliyatlarning bir qancha turlari ajratib ko'rsatiladi:

1) insonning insonni tushuna olishi (insonni shaxs sifatida, uning alohida jihatlarini, motiv va ehtiyojlarini baholash, tashqi xulq-atvorini ichki olami bilan bog'liqlikda ko'rib chiqish, yuz, qo'l, gavda harakatlarini «o'qish» ko'nikmasi)

2) insonni o'z-o'zini anglay olishi (o'z bilimi, qobiliyati, o'z xarakteri va boshqa qirralarini baholash, inson boshqalar tomonidan qay tarzda qabul qilinishi va atrofdagilar ko'zi bilan baholash);

3) muloqot vaziyatini to'g'ri baholay olish ko'nikmasi (mavjud holatni kuzatish, uning namoyon bo'lish belgilari haqida ko'proq axborotlarni ajratib olish, ularga e'tiborni qaratish, yuzaga kelayotgan vaziyatning ijtimoiy va psixologik mohiyatini to'g'ri idrok etish va baholash).

Tahlil etish gnoseologiya, psixologiyada bilish va amaliy faoliyatga doir barcha harakatlarni o'z ichiga oladi, pedagogikada esa, tadqiq qilinayotgan narsa hodisalarning alohida tarkibiy qismlarga ajratish qonuniyat va usullarini o'zida aks ettiruvchi bilish jarayoni sifatida ifoda etiladi. O.Q.Kamenkoning fikricha, o'z-o'zini tahlil etish falsafa va psixologiyada o'z-o'zini anglash, o'z-o'zini bilish, o'z-o'zini boshqarish, o'z-o'zini baholashning tarkibiy qismi sifatida aks ettirilsa ham mustaqil kategoriya sifatida

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

ishlatilmaydi. Biroq o'z-o'zini anglaslining shakllanishi va rivojlanishi o'z-o'zini tahlil etish asosida amalga oshirishini esda tutish zarur. Chunki aynan pedagogik voqelikda o'z-o'zim tahlil etish ko'nikmalarini rivojlantirishning ahamiyati ularning o'zi haqidagi tasavurlari, qiziqishlari, motiv, ehtiyojlari tizimi sifatida tushuniladigan

«Menkontseptsiyasi»ning rivojlanishiga undovchi ichki omillarning eng asosiylaridan biridir.

O'z-o'zini tahlil etish usullari quyidagilarga e'tibor qaratishni talab etadi:

1) ijtimoiylikka yo'naltirilgan o'zaro harakat vaziyatlaridan shaxsiy xulq-atvor, tarbiyalanuvchi shaxsi, uning o'ziga xosliklari, qadriyatlarini tizimi kabilami obyekt sifatida ko'rib chiqish;

2) o'z xulq-atvori, shaxsiy fazilatlarini tahlil etish mezonlari tizimini aniqlash;

3) noma'lumdan ma'lumni ajratib olish;

4) qarama-qarshiliklarni aniqlash.

O'z-o'zini tahlil etish o'z-o'zini anglashdan avval kelib, aynan uning asosida shaxsning o'zi haqidagi tasavvurlari umumlashgan ko'rinishga o'tadi. O'z-o'zini anglash natijasida shaxsda o'zining kimligini anglash, o'zining jamiyatdagi o'rnini tushunib etish, boshqalarning ko'z o'ngida kim sifatida gavdalanishini his etish kabilar shakllanadi. O'z-o'zini anglash o'z-o'ziga munosabat sifatida shakllanuvchi hissiy va mantiqiy jihatlarni o'zida aks ettiradi. Ma'lumki, o'z-o'zini anglash usullari ham mantiqiy, ham emotsional darajada o'z-o'zini tahlil etish natijasida olingan axborotlarni aniqlashtirish va umumlashtirishni talab etadi.

Xulosa qilib aytganda, o'z-o'zini tahlil etish va o'z-o'zini anglash pedagogda o'zi va boshqalarning u haqidagi tasavvuri sifatidagi kasbiy «Men qiyofasi»ning shakllanishiga olib keladi. Pedagogik (kommunikativ) ta'sir ko'rsatish metodlari.

Ta'lim va tarbiya jarayonida o'qituvchi tomonidan pedagogik ta'sir ko'rsatishning asosiy metodlariga quyidagilar kiradi: talab, istiqbol, rag'batlantirish va jazolash, jamoatchilik fikri. Talab - ta'lim va tarbiya jarayonida o'qituvchining

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

tarbiyalanuvchiga nisbatan shaxsiy munosabatlarida namoyon bo'ladi. O'quvchining u yoki bu xatti-harakati o'qituvchi nazoratida bo'lib, ijobiy jihatlari rag'batlantirib boriladi yoki aksincha nojo'ya xatti-harakati to'xtatib qo'yiladi. Istiqbol - ta'sirchan pedagogik usul bo'lib, o'quvchilarda mustaqil fikr yuritishni, ma'lum bir maqsadga, orzuga erkin intilish hissinii takomillashtiradi. Bu maqsadlar ularning shaxsiy intilishlarida, qiziqish va muddaolarida namoyon bo'ladi. Ushbu usul maktab o'quvchilarini shaxs sifatida eng muhim insoniy fazilatlaridan biri bo'lgan maqsadga intiluvchanlikni rivojlantiradi. Rag'batlantirish va jazolash - tarbiyaviy ta'simining eng an'anaviy usuli bo'lib, o'quvchilar xulq-atvoriga ijobiy ta'sir etishdan iborat. Yaxshi xulq, foydali mehnat va xatti-harakat, axloqiy hislat, topshiriqlarning so'zsiz bajarilishi uchun o'quvchi rag'batlantiriladi.

Nomaqbul xatti-harakat, tartibbuzarlik, o'z burchini bajarmaslik jazolash orqali bartaraf etiladi. Ushbu usul axloqiy ta'sir ko'rsatishni ta'minlaydi, uni qo'llash jarayonida o'qituvchidan nihoyatda ehtiyotkorlik, sezgirlik va hushyorlik talab etiladi. Jamoatchilik fikri - tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishning eng muhim usuli bo'lib, o'quvchilarning ijtimoiy foydali faoliyatini bajarilish natijalariga qarab muntazam rag'batlantirib borishda namoyon bo'ladi. Jamoaning tarbiyaviy vazifalarini ma'lum bir yo'nalishda amalga oshirilishini ta'minlaydi, o'quvchilarning bir-birlariga do'stona munosabatini shakllantiradi.

Muloqotning ijtimoiy-psixologik nazariyasi va pedagogik tajribalarini o'rganish pedagogik ta'sir etishda ikki metod: ishontirish va uqtirishdan keng foydalanish lozimligini ko'rsatadi. Ishontirish - o'quvchilarga xatti-harakatlarning to'g'riligi va zarurligini, shuningdek, ayrim xulq-atvorlarning noto'g'riligini tushuntirish va isbotlashdir. Ishontirish jarayonida o'quvchilarda yangi bilim, ko'nikma, malaka hamda axloqiy sifatlar shakllantiriladi. Bular esa o'quvchilar va ularning atrofida gilar uchun me'yor (mezon) bo'lib xizmat qiladi. O'qituvchining har qanday tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishi, oqibat natijada o'quvchi ruhiyatiga har tomonlama ta'sir ko'rsatishga, ya'ni

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

o'quvchilarda ijobiy hissiyotlarni: xulq-atvor, munosabatlar, xatti-harakatlarni shakllantirish va mustahkamlashga yo'nalgan bo'ladi. Lekin ishonitirish va uqtirishning texnologik mexanizmlari turlichadir. O'sib borayotgan yoshlar ijtimoiy muhit va tabiat bilan ham o'zaro ta'sirlanadilar. Bu o'zaro ta'sir natijasida ularda ishonch, yangi bilimlar va munosabatlar, axloqiy me'yorlar majmui vujudga

keladi. Ishonitirish haqiqiy va soxta bo'lishi mumkin.

Haqiqiy ishonch real voqelikka mos keladi va shaxsning jamiyat oldidagi qadrdimmatini oshiradi. O'zining haqiqiy ishonchiga sodiq bo'lishi uchun kishi hatto o'limiga ham rozi boladi. Masalan, Vatanga sodiqlik ruhida tarbiyalangan askarlarimizning jang maydonida ko'rsatgan matonatlari. Soxta ishonch esa, awalo sinf jamoasi, qolaversa, jamiyat uchun zararli bo'lgan odatlarning shakllanishiga olib keladi. Soxta ishonch o'quvchilarning o'zi va atrofida-gilar ta'sinning umumlashuvi natijasida vujudga keladi. Ayrim o'quvchilarda soxta ishonch hosil bo'lishining sabablari quyidagilar boiishi mumkin:

- 1) faqat a'lo bahoga o'qish - bu bilim olishda ko'r-ko'ronalik, quruq yodlashga olib boradi;
- 2) o'zini o'ta itoatkorona tutish - bu o'quvchi faoliyatini nihoyatda past boiishiga olib keladi. Me'yordagi o'quvchi o'qituvchidan ba'zan tanbeh olib turishi kerak;
- 3) o'qituvchini aldash-bu o'quvchini o'ta aqli va topqirligidan dalolat beradi;
- 4) maktab ichki tartib-qoidasini buzish faqat kuchli xarakterga ega boigan o'quvchigagina xos boiib, u o'qituvchi tomonidan tanqid qilib turiladi;
- 5) haddan tashqari ko'p mehnat qilish - bu kerak bo'lmagan tirishqoqlikdir.

Yuqori da keltirilgan ishonchning bunday turi o'quvchida shakllanib, asta-sekin boqimandalik, o'qish va mehnat faoliyatida sustkashlik kayfiyatini sodir qiladi.

Soxta ishonchni bartaraf qilish uchun O'qituvchi quyidagi uch yo'nalishda ish olib borishi kerak:

1. Sinf jamoasida sog'lom ijtimoiy fikrni shakllantirish.

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

2. Muhim ahamiyat kasb etuvchi shaxsiy hayotiy tajriba yaratish.

3. Soxta ishonchni asosiy tarzda inkor qilish.

Soxta ishonchni o'zgartirishning quyidagi usullari mavjud:

1) o'quvchini o'zini boshqalar bilan taqqoslashga undash. Uning fikriga qarama-qarshi fikrda boigan kishi bilan yaqindan tanishish (masalan, bola o'qishni xolilamaydi, lekin uning tanish o'rtog'i ko'p o'qiydi va biladi, ammo o'zining «quruq yodlovchi» yoki «o'ta bilimdon» qilib ko'rsatmaydi);

2) noto'g'ri qarashlar va ishonch oqibatda nimalarga olib kelishini ko'rsatish (masalan, ana shunday xislatlarga ega bo'lib, o'z hayotini barbod qilgan, o'z erki, g'ururi va vijdonini yo'qotgan kishilar haqida so'zlab berish. Buning uchun hayotiy misollar, badiiy asarlar, kinofilmlar va boshqalardan foydalanish mumkin);

3) soxta ishonchni yoqlab, himoya qiluvchi o'quvchi fikrini mantiqiy rivojlantirib, uni hayratga soluvchi holatga yetkazish. Masalan, barcha o'quvchilar o'qituvchilarni aldash, ichki tartibqoidatarga rioya qilmaslik nimalarga olib borishi mumkin). Ishontirishning biron tashkil etuvchisiga amal qilmaslik ham tarbiyaviy ish samaradorligini pasaytirib yuboradi. Bunday holatda o'quvchida faqat bilish shakllangan xolos. Inson o'zini qanday tutishi lozimligini bilishi, aynan shunday tutishi lozimligini tushunishi, lekin o'zini bunga majbur qilolmasligi mumkin.

Demak, bu uning irodaviy sifatlari rivojlanmaganligini, xulqatvor qoidalariga amal qilish malakasi tarkib topmaganligini anglatadi.

Ishontirish jarayonini tashkil etishda o'quvchi ruhiy qiyofasining o'ziga xosligini e'tiborga olish lozim. Buning uchun pedagog o'quvchi oliy asab tizimining tipini, uning ta'lim-tarbiya va kamolotining rivojlanish doirasini bilishi zarur. Masalan: bola kuchli muvozanatlashgan (sangvinik) asab tizimi tipiga ega bolsin. Unda tormozlanish jarayoniga nisbatan qo'zg'alish jarayoni kuchliroq bo'ladi. Bu holda o'qituvchi ishontirish jarayonini o'quvchi asab tizimini ortiqcha qo'zg'atishiga yo'l qo'ymaydigan, qo'shimcha hissiyot sodir qilmaydigan tarzda olib borishi kerak.

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

Ishontirish natijasi o'qituvchining so'z mulkiga ham bog'liqdir. Pedagogning so'zi va ishi ham bir bo'lishi kerak. So'z bilan og'zaki ta'sir o'tkazish o'qituvchining madaniy saviyasida va o'quvchi muloqotida muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki insonning «aqlzakovati, fikr-tuyg'ulari, bilimi va madaniyat saviyasi, tafakkuri malum darajada so'zda ifoda etiladi. Muomala madaniyatida so'z aqldan kuch, tildan ixtiyor oladi» (Aziz Yunusov). So'z bilan og'zaki ta'sir o'tkazishni amalda o'z pedagogik faoliyatida qo'llovchi o'qituvchi o'z hissiyotlarini, ijodiy ta'sirlanishini boshqarish ko'nikmalariga ega bo'lishi va o'z his-tuyg'ularini faqat

ta'im-tarbiyaviy maqsadni amalga oshirish uchun ifodalashi hamda o'quvchi qalbini no'rin so'zlar bilan jarohatlab qo'ymasligi, so'zlarni aniq ifodalashda pedagogik takt normalaridan chiqib ketmasligi lozim. So'z qudrati haqida R.Dekartning quyidagi fikrlari o'qituvchilarga ham bevosita taalluqlidir: «So'zlarning ma'nolarini, qudratini odamlarga aniq ifodalab tushuntirib bering, shunda siz insoniyat olamini barcha anglashilmovchiliklarning yarmidan xalos

qilgan bo'lasiz».

Xulosa qilib aytganda, kommunikativ qobiliyat pedagogik faoliyatning muhim tarkibiy qismi bo'lib, u o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida samarali muloqotni ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Shaxsni tushuna olish, o'z-o'zini anglash va muloqot vaziyatini to'g'ri baholay bilish kabi kommunikativ qobiliyatlarni ta'lim-tarbiya jarayonining sifat va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

O'z-o'zini tahlil etish va o'z-o'zini anglash pedagog shaxsining kasbiy "Men" qiyofasini shakllantirib, uning tarbiyaviy va ta'limiy faoliyatini ongli ravishda boshqarishiga imkon yaratadi. Pedagogik ta'sir ko'rsatish metodlari — talab, istiqbol, rag'batlantirish, jazolash, jamoatchilik fikri, ishontirish va uqtirish o'quvchilarda ijobiy xulq-atvor, axloqiy me'yorlar va mustaqil fikrlashni rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi.

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

Shuningdek, haqiqiy va soxta ishonch tushunchalarini farqlash, soxta ishonchlarni bartaraf etish yo'llarini bilish o'quvchi shaxsini sog'lom ijtimoiy muhitda kamol toptirishga xizmat qiladi. Umuman olganda, kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirish va pedagogik ta'sir metodlaridan samarali foydalanish barkamol, ijtimoiy faol va mas'uliyatli shaxsni shakllantirishning muhim sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Kamenko O.Q. Shaxsning o'z-o'zini anglash va o'z-o'zini tahlil etish muammolari.
- 2.Pedagogika va psixologiya asoslari. Oliy ta'lim muassasalari uchun darslik.
- 3.Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq.
- 4.Ishmuhamedov R., Yuldashev J. Pedagogik texnologiyalar.
- 5.Psixologiya (O'quv qo'llanma). – Toshkent.
- 6.O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.

